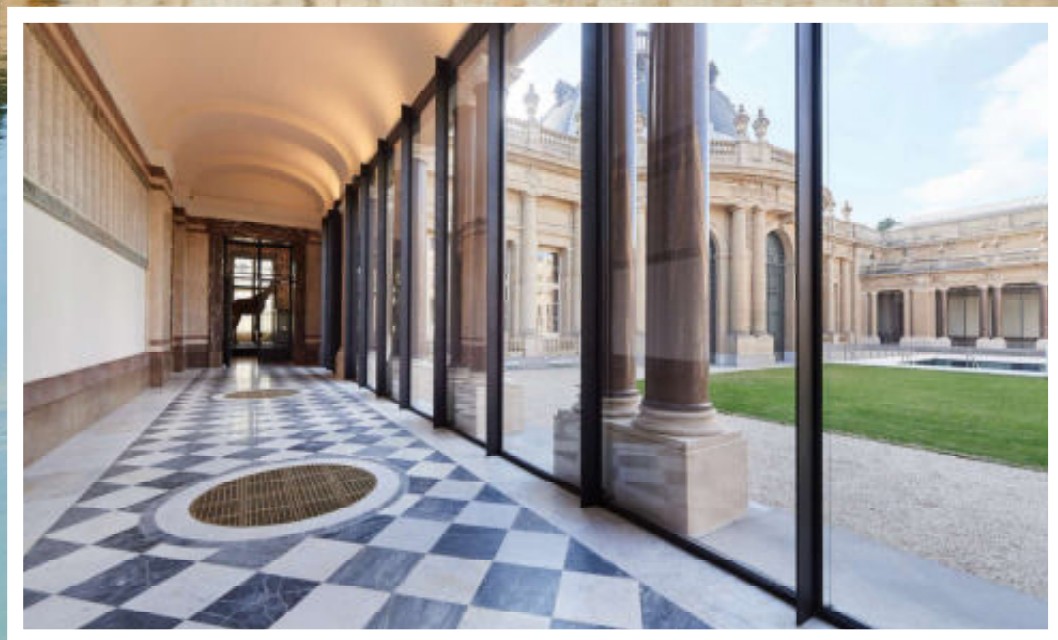
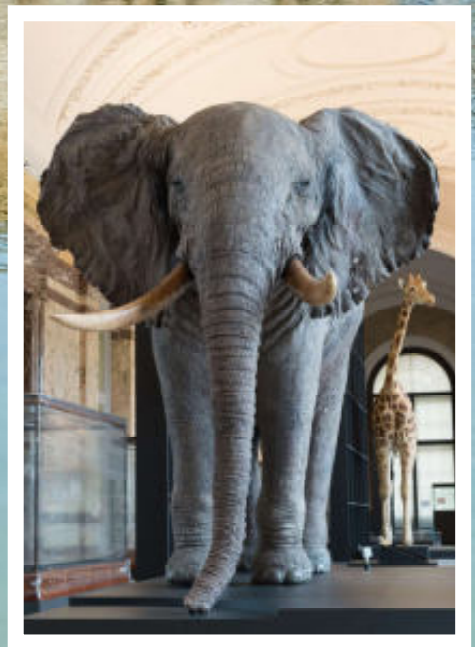
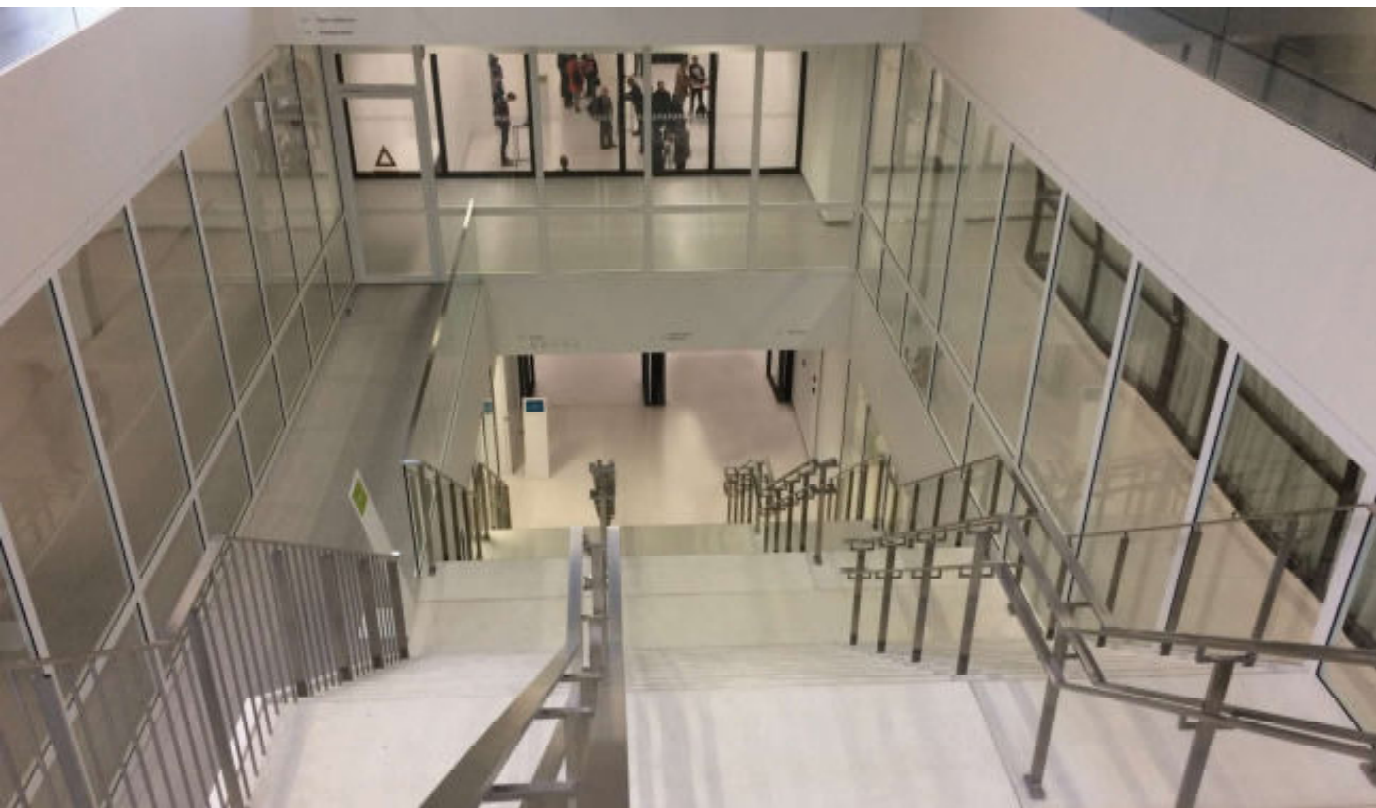

De heropening van het AfricaMuseum in Tervuren

**Het zou een groot feest moeten worden.
Maar het was een moeizame weg met veel geruzie.**

Het grootste Afrikamuseum in de wereld is op 8 december j.l. na vijf jaar sluiting en na een grondige renovatie weer open. Heel de wereld kijkt toe.

De restauratie van het oorspronkelijke gebouw en de nieuwbouw waren misschien nog de eenvoudigste opgave. Het museum is beschermd erfgoed, zowel de buitengevel als het interieur tot de vitrines toe. Hieraan mocht dus niets veranderen.

Om te voldoen aan de eigentijdse vereisten moest er dus nieuwbouw komen. Het werd een glazen onthaalpaviljoen op zo'n 100 meter van het museum. Via een ondergrondse gaanderij komt de bezoeker via de kelders en fundamenteën in het museum. Hier is de indrukwekkende prauw (afb. pagina 55) tentoongesteld, een van de iconi-

sche stukken uit het museum. Deze werd binnengebracht tijdens de verbouwing en kan niet meer worden weggehaald omdat de toegang is afgesloten. Langs deze gaanderij komen zalen voor tijdelijke tentoonstellingen. De publieksoppervlakte werd zo verdubbeld van 6.000 naar bijna 11.000 vierkante meter.

Ook was het concept aan vernieuwing toe. Het museum ademde in al zijn poriën de koloniale verheerlijking: het borstbeeld van Leopold II, talloze logo's die naar hem verwijzen, het beeld van de luipaard-man (afb. x). Dat kon niet meer. De vernieuwing uit zich in een drietal doelstellingen.

Het museum moet een beeld geven van het hedendaagse Afrika en mocht niet langer een museum zijn van het koloniale Afrika. Ten tweede moest er dus een kritisch verhaal worden gebracht over de periode 'Belgisch Congo' en ten derde moest er een forum komen voor de diaspora. Daartoe werd een Afropea-zaal ingericht waar mensen uit de diaspora zelf hun verhaal kunnen vertellen.

De ruzie

Er werden heel wat 'veldslagen' uitgevochten over de vernieuwing.

Wellicht was het architectonisch aspect nog het eenvoudigst. Los van sommige sloganmatige standpunten als 'het met de grond gelijk maken van dit monument van kolonialisme' was het gebouw hoognodig aan herstelling toe. Eigentijdse behoeften dienden te worden voorzien: een vernieuwing van ontvangsthuis, museumshop en restaurant.

De grote verscheidenheid van het museum met zijn reusachtige collectie, het interieur dat bol staat van koloniale symbolen en daarnaast het puur wetenschappelijk werk van het instituut vormen een wespennest aan tegengestelde inzichten en belangen.

Het museum is destijds onder Leopold II gebouwd en in

1910 geopend, een jaar na zijn dood. Het was een verheerlijking van het koloniale bewind en de bevolking kon kennis maken met de kolonie in alle facetten: de verovering, de natuur, de economie, de bevolking.

De collectie etnografica bedraagt ruim 120.000 objecten, een der grootste en rijkste verzamelingen in de wereld, zeker wat Midden-Afrika betreft. Het heette dan ook KMMA: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. In de zoölogische afdeling worden meer dan 10 miljoen objecten bewaard.

Maar er wordt niet alleen bewaard, van de ongeveer 300 personeelsleden zijn er een honderdtal wetenschappers en onderzoekers. Meteen een eerste spanningsveld. De strikte wetenschappers

botsen met de verantwoorde-

lijken voor de samenstelling en presentatie van de collecties: onderzoekswerk tegenover het vertellen van een verhaal. Steeds komt de slogan ‘dekoloniseren’ boven drijven. Wat moet er weg, wat mag blijven en in welke context.

De groep van zes

Het COMRAF is een adviserend orgaan dat mensen van Afrikaanse afkomst en personeelsleden groepeerde. In 2013 eiste het comité dat de directie zes experts uit de diaspora moet consulteren. Voor deze experts zal het een grote ontgoocheling worden. Vooral de Afrikaanse leden voelen zich niet ernstig genomen. Enkele stemmen: “De veranderingen zijn oppervlakkig, de transformatie is een non-event”, “Alle beslissingsmacht ligt bij witte mannen, ik heb de hele toestand als een belediging ervaren”

De ijskoude opening

De kunstenaar Laura Nsengiyumva zou oorspronkelijk een beeldhouwwerk van Leopold II in ijs sculpteren. Het zou bij de opening stilaan wegsmelten, een niet

mis te verstane symboliek.

Dat dit zou gebeuren voor de ogen van de huidige koning, die het museum zal openen, was een stap te ver voor de directie. De afwijzing zorgde meteen voor een extra spanning met de Afrikaanse gemeenschap.

De performance heeft ondertussen in Brussel plaatsgevonden.

De juiste woorden

In de aanloop naar de opening ontstond begin september grote commotie. Blijkbaar zouden er taalrichtlijnen bestaan voor bepaalde formuleringen in de teksten.

De woorden ‘hut, jungle, tamtam, blanken, slavernij’ zouden niet meer mogen worden gebruikt. Bambi Ceuppens, wetenschappelijk commissaris humane en sociale wetenschappen, had

een lijstje met taboe-woorden gemaakt voor haar collega's die teksten moesten opstellen bij de objecten in de zalen. Je kon die dagen geen krant open slaan of een tv-zender bekijken of het ging erover. Wat is er fout aan het woord hut? Waarom moeten we voortaan woning zeggen? Blijkbaar wil Ceuppens dat er neutraal geladen woorden worden gebruikt, hut klinkt denigrerend en woning of huis wijst op de functie. Jungle wordt door biologen niet gebruikt omdat er meer accurate omschrijvingen bestaan. Delicater wordt het bij het woord blank. Dat mag niet meer, het moet wit zijn. Blank is een verouderd woord dat rein en schoon betekent en wordt nu vrijwel alleen gebruikt voor een huidskleur. Het heeft minstens een zweem van superioriteit

stelt zij in een interview met de krant De Standaard. Zij ontkent overigens dat er een lijst met taboe-woorden zou bestaan en van een taalpolitie zou geen sprake zijn. Maar deze discussie is internationaal actueel.

Het Nederlands Museum voor Wereldculturen komt in een recente publicatie (Woorden doen er toe) met een aantal suggesties voor taalgebruik in de culturele sector, ruimer dus dan etnografie: https://www.materialculture.nl/sites/default/files/2018-09/WordsMatter_DEF_Totale_PDF_NL.pdf.

Over koloniaal geladen taalgebruik verscheen ook een interessante bijdrage in OneWorld met als titel 'Met deze taal stoppen we': <https://www.oneworld.nl/achtergrond/met-deze-taal-stoppen-we> Maar het gaat natuurlijk over veel meer dan het juiste woord. Het gaat vooral om het uitzuiveren van 'superioriteitswoorden' als een afrekening met het koloniaal verleden.

De ontevredenen

Men kan twee groepen onderscheiden: de oud-kolonialen en de afro-activisten.

KBUOL (Koninklijke Belgische Unie voor de Overzeese Landen) groepeerd een dertigtal verenigingen van gewezen ambtenaren, militairen, werkgevers en werknemers uit de voormalige kolonie. In hun doelstelling staat o.a. 'het bestrijden van alle laster en desinformatie over het Belgische koloniale tijdperk'.

De stem van de oud-kolonialen wordt geformuleerd door Guido Bosteels van de vereniging 'Mémoires du Congo – Afrikagetuigenissen'.

Hun vrees? 'Een bijzonder hardnekkige drukkingsgroep, die het ontwikkelingswerk ten tijde van het Belgisch bestuur hard-grondig bestrijdt. Ze zou erop uit zijn de instelling om te vormen tot een soort

excuusmuseum voor dat koloniaal verleden? Over het feit dat mensen uit de diaspora uitgebreid werden geconsulteerd en een eigen zaal krijgen en de oud-kolonialen niet, zegt de gedelegeerd bestuurder Robert Devriese: ‘Twee van onze leden-organisaties werden ooit uitgenodigd om één beeld te kiezen dat volgens hen in het Museum zou moeten opgenomen worden.’

Afro-Belgen

Hard klinkt de stem van o.a. de Afro-Belgen. Een aantal van hen vinden we terug in de erg radicale Bruxelles Pantères (alles teruggeven aan Afrika) en in Bamko-Cran (Conseil représentatif des Associations noires) die in een tv-debat op de Franstalige RTL iets genuanceerder zijn. Daar stelt Mirielle-Tsheusi Robert, één van hun leiden-

de figuren, dat teruggave niet meteen fysiek dient te gebeuren. Het veranderen van de eigendomstitel zou voldoende kunnen zijn. Overigens heeft Congo zelf nooit een vraag voor teruggave gesteld. Iedereen weet wat er in de jaren zeventig gebeurde toen Tervuren een honderdtal voorwerpen uitleende aan het museum dat door Mobutu werd opgericht. De meeste stukken stonden enige tijd later te koop in de gespecialiseerde zaken van de Brusselse Zavel.

Er is echter opnieuw een museum in oprichting in Kinshasa. Dat dit museum door Zuid-Korea (zelf ooit een kolonie) wordt gebouwd heeft ook een antikoloniale ondertoon. De Koreanen stellen ‘je hoeft niet in zee te gaan met je voormalige overzeese koloniale heersers, je kan beter met ons aan de toekomst werken’. Of er ooit veel van Tervuren naar Kinshasa zal verhuizen is te betwijfelen gezien de jarenlange politieke spanning die plots in onlusten en plunderingen kan omslaan zoals al herhaaldelijk is gebeurd. Geen garanties dus dat objecten in veiligheid zijn, in tijden van oorlog

zijn kunstvoorwerpen een makkelijk middel om snel te verhandelen en de oorlogskas te spijzigen. Denk aan Syrië.

Roofkunst

Er is ook heel wat te doen over de omstandigheden waarin sommige objecten zijn verkregen. Het debat daarover werd toegespitst en verengd tot de zogenaamde collectie Storms. Een Belgisch officier die in 1884 bij een politonele actie de Congolese chef Lusinga en een aantal lotgenoten liet onthoofden. De schedels bevinden zich nog steeds in Tervuren en werden onderwerp van een emotioneel debat. Maar de rituele beelden zijn er ook nog en worden tentoongesteld.

Het debat is al lang internationaal. Zo is er de kwestie van de Benin bronzen die bij een strafexpeditie in 1897 door de

Britten werden buitgemaakt. Het gaat om historisch erfgoed van het Benin koninkrijk van vele honderden unieke stukken met een niet te schatten waarde.

Tijdens de pasgehouden 'Benin Dialogue' te Leiden (okt. 2018) kwamen een tiental Europese musea, onder andere de vier volkskundige musea in Nederland, en de Nigeriaanse delegatie tot een overeenkomst. De musea zullen een aantal van hun stukken in bruikleen afstaan aan het nieuw te bouwen museum in Benin City, Nigeria.

Nochtans zit de schrik er nog in, want iedereen herinnert zich dat een Nigeriaans museum werd leeggeroofd nadat de bewakers een busje cola met slaapmiddel hadden gekregen van een dievenbende. Over de roofterkunst en de teruggave van erfgoed is het laatste woord nog niet gezegd. Wat wordt het: de musea houden hun collectie maar veranderen de eigendomstitel, de musea blijven eigenaar maar geven de stukken in bruikleen of alles gaat terug naar het land van herkomst.

De nieuwe indeling

De nieuwe permanente tentoonstelling wordt opgedeeld in enkele grote zones. Er is geen vast parcours, de bezoeker kan vrij circuleren.

Geschiedenis

De zaal 'Lange Geschiedenis' presenteert een aantal objecten in een chronologisch parcours, te beginnen met een tand van een mensachtige van 2 miljoen jaar oud, tot de oudst bekende sculptuur uit hout: het Liavela masker uit de 8ste – 9de eeuw.

Er is de zaal met de koloniale geschiedenis en de periode na de onafhankelijkheid. Het lijkt erop dat over de invulling ervan menig hartig woordje is gezegd. Zo is er het voorouderbeeld (afb. op pagina 3) dat Lusinga voorstelt te zien, een symbool van de roofterkunst.

Landschappen en Biodiversiteit

King Kasai heet hij, de olifant van Tervuren, (afb. pagina 53) altijd al een indrukwekkend beeld en symbool voor de overweldigende natuur. Alle aspecten van de natuur komen hier aan bod van de Namib woestijn tot de laatste Afrikaanse gletsjers in het Rwenzori-gebergte.

Talen en muziek

Een vierde van alle talen ter wereld wordt in Centraal-Afrika gesproken. Het taalkundig onderzoek van het museum wordt hoog aangeschreven en in de zalen wordt de taal en muziek visueel ondersteund. Zo zijn er de chef-staven, die de status ondersteunen, en projecties van muzikale performances. De collectie muziekinstrumenten van het museum is zonder meer indrukwekkend.

Rituelen en ceremonies

Verzamelaars en liefhebbers van etnografica zijn natuurlijk erg benieuwd naar wat het nieuwe concept te bieden heeft. In twee verschillende zalen worden objecten getoond: zo is er een zaal waar het uitgangspunt de esthetische aspecten zijn en in een tweede zaal wordt nadruk gelegd op het verhaal. Hier wordt rond bepaalde thema's gewerkt. Op een groot scherm vertellen Afrikanen over hun rituelen en tradities. Een selectie van museumobjecten illustreert hun verhaal. Deze tentoonstelling opent met het thema 'geboorte', we zien moeder-kind beelden. Daarna volgt de initiatie met indrukwekkende maskers en in het luik 'huwelijk' steekt de jonge schilder Shula de draak met de dubbelzinnige moraal in het moderne stadsleven.

Het thema 'genezing' gaat over de bescherming tegen zichtbaar en onzichtbaar kwaad met voorwerpen voor waar-

zeggerij en genezingsrituelen. Ook hier wordt de bezoeker via de beeldschermen aangesproken door mensen uit Midden-Afrika, omringd door objecten, die tot de oudste objecten van het museum behoren.

Er zijn ook dissonante noten toegelaten: informatie over de manier waarop sommige objecten in de koloniale tijd zijn verkregen.

Rijkdommen

Het blijft een schrijnend verhaal hoe een land als Congo met een overvloed aan minerale rijkdommen er niet in slaagt (wil slagen?) om zijn bevolking een redelijk bestaan, vrede en veiligheid te garanderen. In deze zaal gaat het over deze rijkdom, het tropisch regenwoud en de bedreiging ervan.

Conclusie

Het nieuwe paviljoen, een ander concept, herstellingen, renovatie en nieuwe technieken maken dat de verwachtingen hooggespannen zijn. Ik ben benieuwd of de grote tegenstellingen in opvatting en extreme standpunten de directie niet hebben gedwongen tot een compromis-concept. Dat belooft nooit iets goeds.

Hopelijk kan de bezoeker blijven genieten van de schitterende collectie aan topstukken, uniek in de wereld. Het kan niet anders dan dat hij geconfronteerd zal worden met ethische kwesties uit het verleden in dit gebouw, dat een typisch voorbeeld is van het tijdsgewricht waarin het tot stand kwam.

mateusen@skynet.be